

Türk musulmanlygy birmeñzeş tipleşdirmäge garşy reddiýedir

Category: Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 25 января, 2025

Türk musulmanlygy birmeñzeş tipleşdirmäge garşy reddiýedir

TÜRK MUSULMANLYGY BİRMEÑZEŞ TIPLEŞDIRMÄGE GARŞY REDDİYEDİR

Bu hepdedäki ýazgymy ýazyp ýörkäm, Eýranda başýapynja atynmagyň düzgünlerine eýermezlikde aýyplanyp, ahlak polisiýasy tarapyndan tussag edilen we gynamalar sebäpli reanimasiýa düşen Mahsa Aminiň aradan çykandygy baradaky habar metbugat serişdeleriniň diline düşdi. Mahsanyň polisiýa işgärleri tarapyndan südenekledip, awtoulaga mündürilişini görkezýän wideoýazga seredenimde ýer ýüzündäki ähli aýal-gyzlaryň adyndan perýat çekesim geldi. Ýurdumyzyň aýal-gyzlaryny göz önüne getirdim, isleýşi ýaly geýinýän, isleýşi ýaly ynanýan, isleýşi ýaly ýaşaýan her dürli egin-eşikli ýüzlerçe aýal-gyz göz önümden geçdi... «Azatlyk – sen niçiksi nygmat!» diýdim, «ynanjymy-da diňe seniň barlygyňda agaýana amal edip bilýärin». Biz el-aýak bolup dünýewi demokratik, sosial-hukuk döwletimize arka duralyň.

Eý türk zenany, saňa berlen hak-hukuklary unutma, unutdyrma! Müňlerçe ýyllyk däp-dessurlarymyzy, urp-adatlarymyzy, türk törämizi, aýal-erkek deňligini unutma, unutdyrma: gadym zaman hanlarynyň biri aýaly üçin şeýle diýipdir: «Men han, olam meniň hanym». «Hanym» sözi şundan gelip çykýar. Türk häsiýetidir bu. Unutma, unutdyrma!

Hemme zatdan ötri adam ýaly ýaşamak. Hemme zatdan ötri adama sylag-hormat. Hemme zatdan ötri azatlyk, erkinlik. Hemme zatdan ötri erk-ygtyýar azatlygy. Bularyň ýok ýerinde diniň hiç hili manysy ýok. Türk musulmanlygynyň parhy-da şunda. Geçen hepde galan ýerimizden dowam edeliň.

• ÝERLILIGE GARŞY DURAN IKI TÜRK ALYMY

Ebu Hanypa (Ymam Agzam) yslam ynanjyny akyl-paýhas binýadyna oturtmaga jan edipdir. Şu şertlerde üstünde duran işleri şägirtleri tarapyndan fykh ulgamyna öwrülipdir. Ebu Hanypanyň kelamy garaýyşlaryny sistematiki forma salan kişi bolsa Ymam Maturididir. Çeşmelerde Maturidi (863-944) Ebu Hanypanyň taglymyny iň gowy bilýän adam hökmünde agzalýar. Şeýlelikde fykh ulgamynda kemala gelen hanafylygyň şahasy hökmünde-de baha berip boljak maturidilik ygtykady ugurda mekdebe öwrülipdir. Iki alymyňam türk düşünje taryhynda aýratyn orny bar.

Kufede reý tradisiýasynyň (adamyň öz gelen netijesi, pikirlenip ýeten şahsy garaýşy) başyny başlanam Ebu Hanypadyr. Reý jemagatynyň garşydaşy we «Ehli-Hadys» diýip tanalýan mekdep analitiki derňewi, pikir ýöretmegi ret edýär. Ehli hadysçylar aýatlaryň we hadyslaryň görünýän manysyndan daşyna çykyp bilenoklar. Hanbaly mezhebi, wahhabylyk we selefilik zahyry akymynyň wekilleridir.

Yslamyň medeniýet dini hökmünde düşündirilmeginde türk musulmanlarynyň roluna ünsi çeken Ibn Haldun bu ýagdaýy gönüden-göni geografik giňişlige baglanyşdyrýar. Professor Şaban Ali Düzgün “Yslamyň ýerlileşdirilmegine garşylyk hökmünde intellektual nasionalizm» atly makalasynda şeýle kesgitlemäni berýär:

«Yslam medeniýeti bilen eriş-argaç bolan sebitleriň hemmesi-de Kuranyň inen geografiýasynyň daşyndaky ýerlerdir: Müsür, Şam, Samarkant, Stambul, Andalus ýaly başga-da birnäçe täze geografiýalarda yslam araplaryň taýpa konserwatiwliginden (hamiýet) halas bolandan soň kämil medeniýet kemala getirme güýjüne ýetipdir. Diniň kämil medeniýet kemala getirip, hemmetaraplaýyn bolmaga we ýerliliklere daňlyp galmazlyga tagalla edendigine garamazdan, taryh onuň käbir düşündirişler

arkaly ýerliliklere baglanmaga dyrjaşylandygyna-da şaýat bolupdy. Kiýas (deňeşdirme) esbasy-nuzul ýaly konseptuallaşdyrmalaryň şunuň üçin ulanylýandygyny bilýäris. Arap aňyýetiniň agalyk sürmäge dyrjaşan täze geografiýalary intellektual nasionalizm hökmünde kontseptuallaşdyran tutumymyz bilen şu ýerlilige garşy durupdyrlar. Ebu Hanypanyň istihsan usuly we özüni Ebu Hanypa taglymyň dowam etdirijisi saýan Ymam Maturidiniň tewil garaýşy şol ýerlilige garşy durmagyň iň esasy unsurlary hökmünde ýazga geçipdir.”

• ARAP TRADISIÝASY BİRMEŇZEŞ TIPLEŞDIRIJIDIR

Höküm çykarma metodlaryndan biri istihsan (истихсан (араб. اسـتحسان – предпочтение, предпочтительное решение) formasy we dissiplinar garaýyşy iň pes derejä getirmäge dyrjaşan, durmuşyň janlylygy we akgynlylygy bilen bitewileşen dünýägaraýşy özünde saklaýar. Ebu Hanypanyň başyny başlan şu düşündirişi fykh ulgamynyň dar galyplaryny giňeltmekde taýsyz goşandy bolupdyr. Maturidiniň tewil (terjime etmek, düşündirmek) düşünjesine gelsek, tewil sözüň öňüne gitmek, nyşana alynan soňky nokada barmak ýaly manylary berýär. Maturidi tefsir bilen tewil sözlerini biri-birinden aýrypdyr, tefsiriň kesgitli many berýändigini we muny diňe nüzul (iniş) sebäplerini bilen ilkinji gürründeşleriniň edip biljekdigini, köplük ähtimal manylara üns berýän tewili bolsa islendik döwürde edip boljakdygyny öňe sürýär. Maturidä görä tefsir bir ähtimally, tewil köp ähtimally. Bu köplük düşündiriş garaýşy ýaşaýşy gowulandyrmaga, köpdürlilige gujak germäge, hoşniýetlilige şert döretmek bilen bir hatarda, araplaryň özlerine mahsus medeniýetini beýleki geografiýalara ýaýratmagyna we birmeňzeş tipleşdirmegine garşy reddiýedir. Çünki arap tradisiýasy birmeňzeş tipleşdirijidir we öz goýan çäk-ölçeglerine laýyklykda beýlekileriň bir hatara düzülmegini isleýär.

Aýşe SUJU.

«SÖZCÜ» gazeti, 19.09.2022 ý.